



Kultur- og likestillingsdepartementet

Postboks 8030 Dep
0030 OSLO

Vår referanse: 24/01958-1

Arkivkode: ---

Saksbehandler: Line Anni Solbakken

Deres referanse:

Dato: 18.06.2024

Innspill på Regjeringens arbeid med en strategi for å styrke motstandskraften mot desinformasjon

Innledningsvis vil KS her gi uttrykk for hvor viktig det er at regjeringen nå igangsetter arbeidet med en strategi for å styrke motstandskraften mot desinformasjon. Det er en anbefaling fra Ytringsfrihetskommisjonen, men behovet for å styrke en systematisk innsats er også løftet av andre. Det gjelder for eksempel i rapporter og anbefalinger fra Forsvarets forskningsinstitutt, og fra SINTEF som begge har undersøkt uønsket påvirkning i forbindelse med valg. Å forebygge, avdekke og håndtere desinformasjon og virkningene av det har også vært tema i flere rapporter fra Europarådets Kommunalkongress, som for eksempel denne; «Hate speech and fake news: (...)» Et eksempel som trekkes fram er Nederland som i 2022 publiserte en strategi for håndtering av desinformasjon. Også ulike organer i EU har løftet tema og gitt anbefalinger om strategi og innhold, så som denne fra regionkomiteen. Alle har konkrete og relevante anbefalinger som vi antar regjeringen vurderer inn i strategien.

Flere av KS sine innspill nedenfor her er inspirert av de nevnte. Et hovedbudskap fra KS er at en strategi for å styrke motstandskraften også må rette seg mot og inkludere det kommunale nivået. Desinformasjon berører innbyggerne, som alle bor i en kommune, og deres valgte politikere. Konsekvensene av desinformasjon i/mot lokalsamfunn kan bli store. Det skaper mistillit, både til lokale politiske prosesser og valgprosesser. Desinformasjon om lokale saker og lokalpolitikere kan i neste omgang lede til vold og trusler mot enkeltpersoner.

I 2023 fikk KS gjennomført en undersøkelse om erfaringer med hets, trusler og desinformasjon hos lokalpolitikere. Der framkom det at 33 prosent av de spurte folkevalgte anså desinformasjon som et problem i egen kommune/fylkeskommune, og at flest knyttet det til betente politiske saker. Inntrykket KS fikk var at lokale folkevalgte har en noe bredere forståelse av begrepet desinformasjon, idet flertallet oppga at desinformasjon de var utsatt for i hovedsak kom fra privatpersoner, norske aktører eller fra politiske partier. (Likevel, mange oppga at utenlandske stater, eller internasjonale aktører kunne stå bak.) KS mener det er viktig at regjeringen klargjør forståelsen av begrepet desinformasjon og er bevisst på at egen forståelse ikke nødvendigvis er kjent eller lik andres.

Vi vil i det følgende peke på både de temaene regjeringen selv vil ta opp i strategien, samt flere temaer vi fra KS mener det er sentralt å belyse.

Mediepolitikk

Regjeringen skriver at strategien vil ta opp utvikling av mediepolitikken slik at mediene er i stand til å fylle sitt samfunnsoppdrag også i framtiden. Redaktørstyrte medier er en viktig kilde til sann og troverdig informasjon. *KS vil her trekke fram hvorfor det er viktig at mediepolitikken også løfter fram og sikrer lokale og regionale medier.* Det har lenge vært uttrykt en bekymring for medienes vilkår, og hvordan det rammer også lokale redaksjoner. Lokale medier er ofte mer sårbare enn medier tilhørende de store mediehusene, og en nedbygging reduserer deres kapasitet til å følge viktige lokale saker.

I en situasjon med trusler om desinformasjon og falske nyheter har det stor betydning at innbyggerne har tilgang på profesjonelt redigerte medier som sjekker fakta, slik at innbyggerne er i stand til å skille mellom hva som er sant og hva som er usant. Det gjelder også lokalt, og i lokale saker.

Medietilsynets nylige undersøkelse om kritisk medieforståelse framhever at redaktørstyrte medier oppleves som mer pålitelige og troverdige enn for eksempel sosiale medier. På spørsmål til innbyggerne om hvor man er kommet over nyhetssaker man mistenker var usanne, oppgis lokale og regionale medier i minst grad, mens sosiale medier tangerer på toppen.

I en rapport fra Europarådets kommunalkongress pekes det på at uten troverdige lokale medier erfarer mange lokalsamfunn at sosiale media (ikke-redaktørstyrte) blir den primære kilde for informasjon. Det gjør lokalsamfunn ekstra mottakelige for spredning av desinformasjon. Å bekjempe lokal mediedød, og sikre eksistensen av sterke, uavhengige medier i lokalsamfunnet bør derfor være en viktig oppgave for mediepolitikken. I tillegg til å fremme samhold, og underbygge lokal identitet, historie og kultur har mediene også en bred politisk rolle. Som for eksempel i å informere innbyggerne, få fram betydningen av fakta, være en plattform for offentlig debatt og diskusjon, og i det hele tatt fungere som en hjørnestein som underbygger det nasjonale medie- og nyhetssystemet.

Tilgang på lokale kritiske medier har en uvurderlig betydning i lokaldemokratiet som sådan. Når velgerundersøkelser viser at lokale saker er viktigst for folks stemmegivning i lokale valg, er lokalavisene en viktig informasjonskilde om politiske spørsmål i egen kommune.

KS vil minne om at Ytringsfrihetskommissjonen i 2022 også understreket dette når den foreslo å sikre støtteordninger som tilrettelegger for et mangfold av medier, og at «uavhengige og kritiske medier er avgjørende for et demokratisk samfunn». I flere land, også i Europa, hvor det er tendenser i retning av mer autoritær styring, ser vi at ytringsfrihet og frie medier er blant de første aktørene som rammes.

Innsats for å styrke kritisk medieforståelse

Regjeringen trekker fram at også kritisk medieforståelse vil inngå i strategien. Kritisk medieforståelse er avgjørende for å forstå mediene aktivt og bevisst, og således viktig for å avdekke og bekjempe falske nyheter og spredning av desinformasjon.

Medietilsynets undersøkelse som nevnt ovenfor viser at mange har erfart at de har kommet over usanne nyheter. Det kan tyde på en bevissthet om det. Eldre svarer i mindre grad enn andre at de har kommet over usanne nyheter. Mange synes det er vanskelig å vurdere om informasjon de ser på nettet er sann eller usann, men unge menn har større tro enn andre på egen evne til å avdekke om informasjon på nett er sann eller usann. Det er derfor viktig at tiltak for å styrke medieforståelsen tilpasses ulike målgrupper, og ulike medievaner.

Skolene har en viktig rolle i å bygge kritisk medieforståelse hos den yngre del av befolkningen, det bør gjenspeiles i strategien. Vi vet at det blant ungdom i Norge er forholdsvis god teoretisk kunnskap om demokratiet, men mindre evne til å omsette dette i praksis. En satsing på opplæring i kritisk tenkning og kildekritikk i skolen vil kunne bidra til å styrke unges demokratiske kompetanse og gjøre dem bedre rustet til å avdekke og stå imot forsøk på uønsket påvirkning gjennom desinformasjon og feilinformasjon. Dette må følges opp innenfor rammen av de nye læreplanene og gjennom ordinære strukturer for å støtte og stimulere skolenes arbeid.

Bidra til mer kunnskap om hvordan desinformasjon spres i Norge

Det fjerde temaet som regjeringen nevner til strategien, er hvordan desinformasjon spres og hvilke konsekvenser det får for ordskiftet. Også her er det viktig å inkludere kunnskap om virkningene i det lokale demokratiet - som del av det samlede norske demokratiet. Det er også viktig med god kommunikasjon mellom nasjonale og lokale myndigheter om dette.

Desinformasjon og spredning av usannheter er ødeleggende på ulike måter:

- Å utvikle politikk og lokalsamfunn blir vanskelig hvis kampanjer med falske nyheter og falske anklager – det underminerer folkevalgtes redelighet og integritet.
- Det undergraver tillit og effektivitet.
- Det ødelegger trivsel- skaper usikkerhet, frykt og angst.
- Det kan skape negative og fiendtlige bilder av den enkelte.
- Det kan føre til at politikere ikke orker å ta på seg belastningen med å være politikere.

Kommuner og fylkeskommuner kan bidra med kunnskap og bevisstgjøring om desinformasjon ved å sørge for åpenhet og transparens om politiske beslutningsprosesser. God tilgang på sann informasjon gir motstandskraft. Hemmelighold derimot gir fotfeste for konspirasjonstanker og mistro.

Som et eksempel på et konkret bidrag fra kommuner og fylkeskommuner vil KS nevne Valgløftet-2023.pdf (ks.no). Valgløftet handler om at lokalpolitikere må være rollemodeller i diskusjoner og debatter, og vise hvorfor lokaldemokratiet er verdt å kjempe for. Det er en forpliktelse til å bidra til å stå sammen om et viktig budskap, slik at demokratiet og den gode debatten vinner fremfor usaklige angrep, hets og trusler. Før lokalvalget høsten 2023 oppfordret KS alle kommunestyre og fylkesting til å legge Valgløftet 2023 til grunn under den kommende valgkampen.

Kommunene og fylkeskommunene som lokaldemokratiske organisasjoner har også en viktig rolle i å bidra med kunnskap og bevissthet om sårbarhet for uønsket påvirkning i den offentlige debatten og ved gjennomføring av valg.

Kommunesektorens vedtatte politiske prioriteringer for 2024-27 setter demokratisk beredskap inn i tydelig sammenheng med samfunnsikkerhet og beredskap for øvrig, og peker på at kommuner og fylkeskommuner vil arbeide for å styrke den demokratiske beredskapen i befolkningen. Det er en klar forventning om at nasjonale myndigheter legger til rette for denne styrkingen, ikke minst ved å sørge for tett samarbeid mellom nasjonale, lokale og regionale myndigheter.

Risiko- og sårbarhetsanalyse

Flere rapporter, blant annet fra FFI, har påpekt at det er behov for kunnskap om hva som er Norges sårbarheter som samfunn, både overordnet nasjonalt, men også i ulike sektorer og på ulike forvaltningsnivåer. Når sårbarheter er kartlagt, vil de danne grunnlaget for å identifisere ytterligere tiltak

for å redusere dem. Når trusselnivået øker vil det tilsi at ROS-analysene må oppdateres hyppigere for å kartlegge nye trusler og sårbarheter.

Kommunesektoren har oppmerksomhet på dette, blant annet på risiko for uønsket påvirkning i forbindelse med avholdelse av valg, og ser behovet for å gjennomføre risikoanalyser for å klargjøre kunnskaps- og informasjonsbehov og ansvarsfordeling.

Innsats på kulturfeltet

Kulturektoren er en svært viktig sektor å bygge opp dersom vi skal styrke en motstandskraft mot desinformasjon. Kulturektoren har en rekke organisasjoner og institusjoner som er både kultur- og kunnskapsinstitusjoner. Denne dimensjonen av kulturlivet trenger samfunnet sterkere bevissthet rundt. I forbindelse med krigen i Ukraina ser vi flere presseoppslag som omtaler hvordan de offentlige bibliotekene motvirker desinformasjon gjennom å være en trygg kilde til kunnskap. Vi kan nevne oppslag som «Biblioteker modvirker misinformasjon om krigen i Ukraina», og «As Ukraine Battles Russia, Librarians Are Forming Their Own «Internet Military» against Fake News». Bibliotekenes sentrale samfunnsrolle kan i lys av dette løftes ytterligere.

Kulturlivets ytringsfrihet og ytringsmangfold, som vi også skal verne godt om, er videre en viktig forutsetning for at vi presenteres for ulike vinklinger, og vanskelige vinklinger, på ulike samfunnsrelaterte temaer. Dette skaper refleksjon, en grunnleggende forutsetning for at vi tar inn over oss informasjon på en konstruktiv kritisk måte. Der hvor skolesystemet trener den oppvoksende generasjon i dette, kan kulturlivet nå hele befolkningen med denne avgjørende funksjonen.

Selv om kulturpolitikken grunnleggende er rettet mot befolkningen som helhet har den også særegne ordninger rettet mot spesifikke innbyggersegment. Som eksempel kan vi trekke frem DKS-ordningen som startet i regi av enkeltkommuner, og som nå når alle barn og unge i hele landet. Dette er en ordning som gir barn og unge tilgang til profesjonell kunst og kultur som setter en rekke større samfunnstemaer på agendaen gjennom kunstneriske virkemidler. Disse forestillingene er godt egnet som grunnlag for refleksjon og samtaler, og bidrar også til en større bevissthet rundt hvordan vi opplever og tolker det vi blir presentert. DKS-ordningen bør også i lys av dette styrkes ytterligere.

Også arenaen for formidling av kunst og kultur, og bruken av kultur kan være relevant i denne sammenhengen. Dersom vi forflytter vår opplevelse av kunst og kultur til digitale flater, og debatten i kjølvannet av disse opplevelsene også skjer her, så vet vi at sosiale medier fremmer en annen form på debattene enn de fysiske menneskemøtene legger til rette for. Digital formidling av kunst og kultur kan dermed både ha en positiv demokratifremmende effekt gjennom at det når mange, og samtidig bli en mindre konstruktiv arena for den påfølgende samtalen. Boken Ytringsfrihet i en ny offentlighet peker på at debattene på sosiale medier ofte er preget av lite ettertenksomhet og aveining av argumenter, hvilket igjen kan skape desinformasjon.

Når vi bygger et kunnskapssamfunn må vi også være oppmerksomme på at kunnskap er makt, og at utvikling av kunnskap må skje på flere nivå. Dersom enkelte aktører skal legge premissene for hvilken kunnskap vi skal utvikle og hvilke spørsmål vi skal stille, vil vi miste viktige perspektiver og sammenhenger, og neppe se den store helheten alt er en del av. Ulike kulturaktører, både offentlige og private, må bidra med kunnskap og perspektiver i en offentlig debatt. Lokaldemokratiet bidrar i seg selv til maktspredning, og lokale myndigheter kan produsere kunnskap som utfyller og korrigerer andre kilder, for eksempel fra staten.

KI er også nevnt som et viktig tema å se nærmere på. For kultursektoren medfører KI en rekke muligheter, men også noen grunnleggende problemstillinger. En av disse problemstillingene er hva som er sant og ikke sant, eller hva som er reell kunst og hva som ikke er det? Et tema som debatteres mye er hvordan vi ivaretar kunstneres rettigheter i en verden hvor KI henter tekst, melodiliner og bilder andre har skapt, og setter dem sammen på nye måter. Et annet tema, spesielt relevant i denne sammenhengen er hvordan vi kan beskytte kunstneres opprinnelige budskap dersom det lå et slikt til grunn for kunsten som ble skapt. Vi må adressere ikke bare hva som er «fake news», men også hva som er «fake art» fordi kunsten er en viktig del av det helhetlige informasjons- og opplysningssamfunnet.

Til sist er kampen mot desinformasjon et tverrfaglig anliggende, og det er sentralt at det jobbes på tvers av departementene i staten i dette arbeidet.

Innsats i skolesektoren

Overordnet del av læreplanen fremhever blant annet kritisk tekning og etisk bevissthet hos elevene. Hvis skolen lykkes i sitt arbeid, vil en av gevinstene være at elevene utøver sunn kildekritikk når de går ut i samfunnet. Dette var viktig da den overordnede delen i læreplanverket ble fastsatt, og det har blitt stadig viktigere ettersom brukerstyrte medier styrkes på bekostning av redaktørstyrte, og KI blir stadig mer avansert. Arbeid med et mangfold av kilder og evne til å behandle kontroversielle og ubehagelige temaer på en seriøs måte, er noe av det elevene bør få med seg i skolen. KS vil også understreke viktigheten av den jobben som gjøres ved landets grunnskoler i arbeidet med det tverrfaglige temaet demokrati og medborgerskap. Dette er et tema som er svært godt egnet til å ta tak i problemstillinger som desinformasjon.

KS lanserer høsten 2024 et nytt interaktivt undervisningstilbud om demokrati, og presset på demokratiet i form av blant annet redusert ytringsfrihet og desinformasjon. Den primære målgruppen er elever på 10. trinn og i videregående opplæring. Opplæringskonseptet er i tråd med ny læreplan, med særlig vekt på det tverrfaglige temaet demokrati og medborgerskap, samt kompetansemål i samfunnsfag, samfunnskunnskap og utdanningsvalg. Videre legger det pedagogiske opplegget til rette for at elevene jobber i tråd med framtidskompetansene i det nye læreplanverket, og ikke bare lærer om dem. Gjennom et engasjerende rollespill legges det til rette for at ny kunnskap fester seg og blir omsatt til demokratiske ferdigheter og ny handlingskompetanse. Undervisningsopplegget tilbys både i en senterversjon i Kommunenes Hus og som en digital versjon til bruk i klasserommene.

Anbefaling om tilgjengeliggjøring av strategien

KS anbefaler at strategien for å styrke befolkningens motstandskraft mot desinformasjon utformes konkret og tydelig, så den kan bli et nyttig verktøy for de mange som må bidra for å realisere strategien; offentlige og private instanser på alle nivåer, og ikke minst frivillige organisasjoner. Kanskje kan det aller viktigste i strategien oppsummeres i gode råd i form av noen tydelige setninger som gjøres godt kjent, etter mønster for eksempel etter ovennevnte valgløfte eller i forslaget til “demokratisk håndbok” som ble utarbeidet av Ekstremismekommisjonen i deres rapport.

Med hilsen
Kristin Holm Jensen

Dokumentet er elektronisk godkjent og har ingen signatur